

מנורמליזציה לאיכות חיים

בשנים האחרונות אנו עדים לשינויים חשובים בהתייחסות לעבודתם של בעלי ליקויים התפתחותיים. שינויים אלו חלים בד בבד עם מדיניות חדשה כלפיהם – הכרה בזכויותיהם ושילובם בחברה ובעבודה בקהילה. הרקע למדיניות זו היה עיקרון הנורמליזציה, שמאז שנות השבעים מנחה את מדיניות הפיתוח של השירותים לבעלי ליקויים. בנוגע לעבודה כולל מושג זה את המרכיבים האלה: כישורי עבודה, עצמאות תפקודית, עבודה יצרנית. כיום, חל שינוי נוסף בתפיסה החינוכית והשיקומית של בעלי ליקויים והדגש מושם על **איכות החיים שלהם**.*

שימת הדגש על איכות החיים הביאה להוספת משתנים מהותיים חדשים לתכניות לחינוך לעבודה כגון: טיפוח אוטונומיה (ערכית) אישית, טיפוח דימוי עצמי מקצועי, מציאת סיפוק בעבודה, תחושה של שביעות רצון ותחושת יצרנות כמו גם העצמה (EMPOWERMENT) ואחריות אישית של בעלי הליקויים לחייהם. (Zimerman & Warschausky, 1998, Brown et. Al., 1989, 1997)

מעיצוב התנהגות לגישה הוליסטית ואקולוגית

השינויים שחלו בהתייחסות לעבודתם של בעלי ליקויים משתקפים במחקר בתחום זה. בשנות השבעים הייתה ההתמקדות בעיקר במשתנים שניבאו הצלחה או כישלון בעבודה של מבוגרים בעלי ליקויים, בין במפעלים מוגנים ובין בשוק החופשי. עם החדרתו של עיקרון הנורמליזציה והשילוב בקהילה, התעורר העניין של בעלי המקצוע ונותני השירותים בדרכי הכנה לחיי עבודה, והמחקר התמקד בסוגיות הקשורות ביעילות של **שיטות הוראה ובשיפור יכולת העבודה של אנשים בעלי ליקויים**. בעבר השיטה הדומיננטית הייתה עיצוב ההתנהגות. במיוחד התפרסם מרק גולד (Gold, 1975) שהדגים כיצד אפשר ללמד אנשים בעלי ליקויים קשים עבודת הרכבה מסובכת למדי של מוצר שבו כמה חלקים שונים. לשיטתו קרא "נסה דרך אחרת" דהיינו, אם לא הצלחת ללמד, אף את האדם בעל הליקוי הקשה ביותר, ייתכן ששיטת ההוראה שלך אינה יעילה ועליך לנסות "דרך אחרת" (בגישה של "עיצוב ההתנהגות").

כיום, עם המעבר מתפיסות חינוכיות המבוססות באופן גורף על תאוריות התנהגותיות, לתפיסות אקולוגיות המדגישות את האינטראקציה בין משתנים אישיים ובין משתנים סביבתיים, ועם המעבר משימת דגש על נורמליזציה להתייחסות לאיכות חיים, מציג

* ראה: ל"ב 21, יחידה 1, פרק א', רקע תאורטי, עמ' 9-11.

פרמנטר (1993) לכנות את התקופה הנוכחית, "השלב האקולוגי" – שלב המבוסס על התייחסות למורכבות של טבע האדם. המושג מבטא את העניין העכשווי בסוגיות של איכות חיים, תפיסה הוליסטית של האדם, התייחסות למכלול המרכיבים של האישיות והכרה בתהליכים דינמיים של היחסים בין אדם לסביבתו (Parmenter, T.R., 1993).

ממצאי מחקרים

ממחקרי המעקב שנערכו בשנים האחרונות ועסקו בבוגרי החינוך המיוחד, מסתבר כי על אף חשיבות העבודה בחיי הפרט, אחוזים ניכרים מבין בוגרי בתי ספר מיוחדים או כיתות מיוחדות משולבות, מחוסרי עבודה לאחר סיום הלימודים (Stoney, 2000). לפי מפקד אמריקאי משנת 1994, 52.3% מבין בעלי הליקויים ומתוכם 26.1% שהם בעלי ליקויים קשים לא עבדו, בהשוואה לאוכלוסייה הכללית באותה שנה, ש-82.1% ממנה עבדו (News & Notes, 1997).

למראה תמונה עגומה זו נבדקו משתנים שונים, ונמצאו אלו הקשורים להצלחה במציאת עבודה יצרנית לאחר סיום הלימודים בבית הספר: התנסויות בעבודה ממשית (שתי עבודות ויותר) בשנתיים האחרונות בבית הספר; רמה גבוהה של מיומנויות חברתיות ביציאה ממנו; יכולת גבוהה של כישורים לחיפוש עבודה ושל כישורי עבודה ספציפיים (Kiernan, et. al., 1997, Benz et. al., 1997). נמצא כי ככל שתכנית "המעבר לחיים בקהילה" שנלמדה בבית הספר, הייתה שיטתית יותר ומגוונת, כך זכו הבוגרים להצלחה רבה יותר. בין האפיונים החשובים של תכניות אלו אפשר לציין:

1. פעילויות של "חקירת" התלמידים את עצמם (רפלקציה), וקבלת ייעוץ מחבריהם.
2. התנסות של התלמידים בפעילויות עבודה שונות כגון מתן שירותים לקהילה, פרויקטים יזומים בבית הספר, עבודה חלקית בשכר, מילוי תפקידים של שוליות.
3. ליווי הבוגר בהתנסויות מחוץ לבית הספר, תקופה מסוימת לאחר יציאתו ממנו.

תכנית מעבר יחידנית

נקודה חשובה אחרת היא הכנת תכנית מעבר יחידנית לכל תלמיד והפעלתה (Grigal et al. 1997). לפי החוק האמריקאי ההגדרה של שירותי תקופת המעבר היא כלהלן:

"מערכת מגובשת של פעילויות לתלמיד המבוססות על תהליכים ותוצרים מוגדרים המטפחים את המעבר מבית הספר לפעילויות שלאחריו וכוללים לימודי המשך, הכשרה תעסוקתית, עבודה בשוק החופשי (כולל עבודה נתמכת), שירותים למבוגרים, חיים עצמאיים ומעורבות חברתית-קהילתית".

החוק ממשיך וקובע כי מערכת הפעילויות שבתכנית המעבר היחידנית צריכה להיות מושתתת על הצרכים של התלמיד היחיד תוך התחשבות בנטיותיו ובשטחי ההתעניינות שלו. הפעילויות יכללו הוראה, חוויות בקהילה, פיתוח של מטרות מקצועיות ומטרות אחרות בחיי הבוגר (פנאי, יחסים בין-אישיים) ולפי הצורך גם הוראה של כישורים לתפקוד יום-יומי והערכה תפקודית (חלק 626, חוק ציבורי 101-476).

בישראל, עם הרחבת גיל החינוך המיוחד ל-21 נפתחו אפשרויות חדשות בפני בתי הספר המיוחדים. החינוך לעבודה הפך להיות תחום בלתי נפרד מתכנית הלימודים, החל מרגע

הכניסה לבית הספר. הדבר מתבטא במתן תפקידים לתלמידים; ביציאה לביקורים במקומות עבודה; בהתנסויות בעבודות שונות; בפיתוח זהות עצמית של הלומד ('אני כאדם עובד'). פעילויות אלו ואחרות הן חלק בלתי נפרד מהחינוך הכללי של התלמיד.